

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальної та практичної психології

ЦІННІСНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Магістерська робота
студентки 54 групи
соціально-психологічного
факультету
спеціальності «Психологія»
Пащенко Юлії Сергіївни

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
соціальної та практичної психології
Л. О. Котлова

Житомир – 2011

ЗМІСТ

	ВСТУП	4
Розділ I.	ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМ'Ї НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ	
1.1.	Психологічні особливості сімейних взаємин на різних етапах подружнього життя	7
1.1.1.	Особливості функціонування сім'ї в перший рік сімейного життя	7
1.1.2.	Особливості функціонування сім'ї на сьомому році сімейного життя	10
1.1.3.	Особливості функціонування сім'ї на двадцятому році сімейного життя	13
1.2.	Причини виникнення та особливості перебігу сімейних конфліктів	
1.2.1.	Поняття сімейних конфліктів та їх особливості	15
1.2.2.	Види та причини формування конфліктних взаємин у сім'ї на різних етапах подружнього життя	18
1.3.	Вивчення ціннісних орієнтацій подружжя як чинника регулювання взаємин у сім'ї	22
Розділ II.	МЕТОДИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ЯК ЧИННИКА ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ	
2.1.	Методологія дослідження ціннісних суперечностей як чинника виникнення сімейних конфліктів	
2.1.1.	Підходи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо психодіагностики сімейних конфліктів	28
2.1.2.	Особливості психодіагностики ціннісної сфери подружжя.	30
2.2.	Процедура дослідження ціннісних суперечностей як чинника виникнення сімейних конфліктів	
2.2.1.	Дослідження ціннісної сфери подружжя	31

2.2.2.	Процедура дослідження ціннісних суперечностей як чинника виникнення сімейних конфліктів.	34
Розділ III. ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ЯК ЧИННИКА ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ		
3.1.	Аналіз результатів дослідження ціннісної сфери подружжя в залежності від рівня конфліктності сім'ї	
3.1.1.	Аналіз результатів дослідження рівня конфліктності сімей із різним стажем подружнього життя	38
3.1.2.	Аналіз результатів дослідження ціннісної сфери подружжя	43
3.2.	Взаємозв'язок ціннісних суперечностей та сімейних конфліктів подружжя.	47
3.3.	Соціально-психологічний тренінг на розвиток цінностей у сім'ї.	
3.3.1.	Розробка соціально-психологічного тренінгу з розвитку сімейних цінностей та навиків ефективного вирішення сімейних конфліктів.	49
ВИСНОВКИ		
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		
ДОДАТКИ		

ВСТУП

Актуальність дослідження. Особливості суспільно-економічного розвитку нашої країни негативно позначаються на інституті молоді сім'ї. Зокрема, зростає відсоток розлучень на всіх стадіях існування сім'ї, знижується рівень задоволеності шлюбом. Сім'ї руйнуються через велику кількість конфліктів, що все частіше виникають, і які вони відмовляються вирішувати, вважаючи при цьому розлучення найкращим виходом із ситуації.

Основні психологічні проблеми сім'ї відображено в роботах В. А. Волкової, В. А. Семиченко, Б. Г. Херсонського. Проблеми адаптації та сумісності в сім'ї вивчали А. М. Обозова, В. А. Сисенко, Р. П. Федоренко. У роботах Ю. Є. Альошиної, Т. В. Буленко, С. В. Дворяк, С. В. Ковальова, Н. В. Самоукіної здійснюється аналіз психологічних ресурсів, які є механізмами функціонування сім'ї, дослідження кризових періодів в розвитку сім'ї та чинників, що їх зумовлюють. При цьому проблемою сімейних конфліктів займалися такі вчені як А. М. Трапезнікова, В. Юстіцкий.

Психологічний аналіз сім'ї як соціальної групи передбачає також вивчення ціннісних орієнтацій подружжя, які є одним із чинників, що регулює взаємини подружжя. Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій присвячувалися роботи О. М. Власенко, Л. О. Коберник, Ю. Н. Кузнецової, О. Л. Музики тощо. Особливості формування ціннісної сфери подружжя в своїх працях висвітлювали Л. В. Долинська, О. Е. Лобашова, А. Г. Харчев.

Хоча за останні роки в психологічній літературі значно збільшилась кількість робіт із проблем сім'ї, проте низка важливих питань досі лишається мало вивченою. До них можна віднести ціннісну сферу подружжя, а саме індивідуальну ціннісну систему членів подружжя та спільну ціннісну ієрархію сім'ї. Не досить вивченими є причини та фактори виникнення і розвитку сімейних конфліктів. Тож висвітлення цих аспектів зумовило вибір теми наукової роботи «Ціннісні суперечності як чинник виникнення сімейних конфліктів».

Об'єкт дослідження – сімейні конфлікти.

Предмет дослідження – ціннісні суперечності як чинник сімейних конфліктів.

Мета дослідження – вивчити особливості ціннісних суперечностей як чинника сімейних конфліктів.

В основу нашого дослідження покладене *припущення* про те, що

– у сімей з високим рівнем конфліктності цінності подружжя матимуть суперечливий характер і виступатимуть чинником виникнення конфліктів, тоді як у сімей з низьким рівнем **успішності** цінності матимуть узгоджений характер;

– у сімей з подружнім стажем 1 рік поняття сімейні цінності буде пов'язане з матеріальними цінностями та емоційними проявами взаємостосунків; у сімей з подружнім стажем 7 років – з родинними цінностями; у сімей з подружнім стажем 29 років – з особистісною реалізацією як цінністю.

Завдання дослідження:

1. Визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми сімейних конфліктів у житті сім'ї та системи цінностей подружжя.

2. Визначити методологічні засади дослідження ціннісних суперечностей як чинника сімейних конфліктів.

3. Спланувати та провести дослідження сімейних цінностей подружжя.

4. Розробити тренінг, спрямований на розвиток спільних сімейних цінностей та навиків ефективного вирішення сімейних конфліктів.

5. Дослідити взаємозв'язок ціннісних суперечностей та сімейних конфліктів.

Методи та організація дослідження. Відповідно до мети та завдань використані наступні методики дослідження: опитувальник Ю. Альшиної, Л. Гофмана, Е. Дубовської «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» та дослідження сімейних цінностей подружжя за допомогою методу багатомірного шкалювання.

Вибірка складає 18 сімей, по 6 сімей із різним стажем подружнього життя.

Надійність і вірогідність отриманих результатів забезпечувалися використанням методів діагностики, адекватних предмету, меті і завданням дослідження; репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих результатів.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. Вперше зроблено спробу дослідити ціннісні суперечності як чинник сімейних конфліктів

Практичне значення. Отримані результати дослідження можуть бути використані в професійній діяльності психолога в практиці консультування осіб, з метою прогнозування ціннісної сумісності сімей. Також результати дослідження можуть бути застосовані в роботі з кризовими сім'ями та в роботі з профілактики розлучень.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (53 найменування) та двох додатків. Обсяг основної частини магістерської роботи складає ... сторінок, містить ... таблиць, ... діаграм та ... графіки.

Розділ I. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМ'Ї НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ.

1.1. Психологічні особливості сімейних взаємин на різних етапах подружнього життя

1.1.1. Особливості функціонування сім'ї в перший рік подружнього життя

Сім'я – це соціальне об'єднання, члени якого пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю і взаємодопомогою. Ця система відносин між чоловіком та дружиною, батьками та дітьми, заснована на шлюбі чи кровній спорідненості. В основі сім'ї лежать шлюбні стосунки, в яких відображається як біологічна, так і соціальна природа людини, як матеріальна, так і духовна сфера соціального життя [37].

Більшість психологів, які досліджують сімейні стосунки підкреслюють важливість початкового періоду розвитку сім'ї (А. Г. Харчев, В. А. Сисенко, М. С. Мацьковський) [1].

Молода сім'я – це перший, початковий період життєдіяльності чоловіка та дружини, сімейна активність яких характеризується формуванням таких ознак як подружність та батьківство.

У вітчизняній психології зазвичай використовують періодизацію розвитку сім'ї запропоновану В. А. Сисенко. Згідно з цією періодизацією, термін «молода сім'я» розуміється досить розширено – «зовсім молоді шлюби» – від 0 до 4 років стажу, «молоді шлюби» – від 5 до 9 років стажу [40].

Багато дослідників виділяють в якості початкового етапу сімейного життя перші рік-два спільного проживання. Картер і Мак Голдрінг називають цей етап «сім'я молодят», а Г. Навайтис поділяє цей період на два етапи: «шлюб» – власне прийняття на себе подружніх соціальних ролей та «етап медового місяця» – прийняття змін в інтенсивності почуттів, встановлення дистанцій з батьківськими сім'ями, узгодження сімейних ролей [2, 80].

Перші роки спільного життя – це початкова стадія життєвого циклу сім'ї, на якій відбувається формування індивідуальних стереотипів спілкування, узгодження систем цінностей і вироблення загальної світоглядної позиції подружжя. Власне на цій стадії відбувається взаємне пристосування партнерів, пошук такого типу взаємин, який би задовольняв обох.

Грунтуючись на узагальненнях теоретичного аналізу, можна стверджувати, що саме вітчизняними фахівцями у галузі психології сім'ї зроблено значний внесок у дослідження особливостей подружніх взаємин на початковій стадії життєвого циклу молодої сім'ї. Зокрема, на думку Е. С. Калмикової, перед подружньою парою стоїть завдання формування структури сім'ї, розподілу функцій між чоловіком і дружиною та вироблення спільних сімейних цінностей. Під структурою сім'ї розуміється спосіб забезпечення єдності її членів; розподіл ролей проявляється у тому, які види сімейної діяльності кожен партнер бере на свою відповідальність і які адресує іншому; сімейні цінності представляють собою установки подружніх партнерів з приводу того, для чого існує сім'я, і чого вони можуть досягнути, завдяки своїй сім'ї [13,85].

Перша стадія життєвого циклу будь-якої сімейної системи – це виникнення подружньої пари. Це може відбуватися на фоні проживання молодих людей окремо від батьків або на фоні проживання в батьківській сім'ї і формування подружньої пари в контексті розширеної батьківської сім'ї [6].

Т. А. Гурко в своїх роботах пише про те, що «в перші роки шлюбу формується модель майбутніх сімейних стосунків – розподіл влади і обов'язків, духовні зв'язки між подружжям, батьками та дітьми, – відбувається складний процес адаптації чоловіка та дружини один до одного, визначається характер основних конфліктів і способів їх подолання». Автор також наголошує на тому, що сукупність дошлюбних чинників, що спонукали молодих людей укласти родинний союз, істотно впливає на

успішність адаптації подружжя в перші роки спільного життя, на міцність шлюбу або вірогідність розлучення. Такими дошлюбними чинниками є:

- місце і ситуація знайомства молодих людей;
- перше враження один про одного (позитивне, негативне, амбівалентне, індіферентне);
- соціально-демографічні характеристики пар, що беруть шлюб;
- тривалість періоду залицяння;
- ініціатор шлюбної пропозиції: хлопець, дівчина, батьки, інші;
- час обдумування шлюбної пропозиції;
- ситуація оформлення шлюбу;
- вік майбутньої пари;
- батьки і відношення останніх до шлюбу своїх дітей;
- динамічні і характерологічні особливості подружжя;
- відношення в сім'ї з братами і сестрами.

Встановлено, що *сприятливо впливають* на шлюбні стосунки: знайомство на роботі або в навчальному закладі; взаємне позитивне перше враження; період залицяння від одного до півтора років; ініціатива шлюбної пропозиції з боку чоловіка; прийняття пропозиції після нетривалого обдумування (до двох тижнів); супровід реєстрації шлюбу весільним торжеством [10].

Дослідники описують функціонування молодої сім'ї з різних позицій. Життєдіяльність молодого подружжя характеризується своєрідними психологічними особливостями та закономірностями розвитку, властивими лише цьому етапу сім'ї (А. Н. Волкова) [7]. Становлення і стабільність молодої сім'ї визначаються психологічною готовністю партнерів до сімейного життя, адекватністю шлюбного вибору, психологічною сумісністю та просімейною мотивацією (Т. В. Буленко, М. М. Обозов, Р. П. Федоренко) [45].

Ю. Н. Олійник стверджує, що подружжя сумісність є вагомим чинником стабільності шлюбу. Він виділяє такі *рівні сумісності подружжя*:

психофізіологічний, психологічний, соціально-психологічний і соціокультурний. Тоді як Н. Н. Обозов та А. Н. Обозова говорять про *три підходи до сумісності*: структурний (гармонія, відповідність характеристик партнерів), функціональний (узгодження ролей), адаптивний (результати сумісності – позитивні міжособистісні стосунки, ефективне спілкування).

А. Н. Обозова у своїх роботах говорить про те, що стабільність у шлюбі обумовлюється збігом інтересів та духовних цінностей партнерів та контрастністю їх особистісних якостей. Стабільності сім'ї сприяє також уміння членів сім'ї вести переговори. Повнота та благополуччя сімейного життя залежить від того, наскільки партнери можуть забезпечити виконання всіх сімейних функцій [31;32].

М. І. Мушкевич пише про те, що серед факторів, які впливають на успішність молодого шлюбу, важливе місце займає батьківська сім'я. Феномен «батьківського програмування» свідчить про підсвідоме відтворення особистістю настанов, цінностей, поглядів, моделей поведінки батьківської сім'ї. Форми батьківських взаємин стають для індивіда еталоном, а наслідування відбувається на основі ідентифікації себе з батьками тієї ж статі [29].

Отже, перший етап подружнього життя є досить напруженим та визначальним у подальшому житті сім'ї. Важливо наскільки вдало та швидко пройде період адаптації та пристосування партнерів, наскільки їм вдасться створити єдину систему функціонування сім'ї, яка б задовольняла їх обох.

1.1.2. Особливості функціонування сім'ї на сьомому році сімейного життя

Психологи по різному підходять до визначення даного етапу існування сім'ї, оскільки не існує єдиної загальноприйнятої класифікації розвитку сім'ї.

Так, В. І. Зацепін та Г. Навайтіс називають даний етап сім'ї – «сім'я середнього подружнього віку» або «зріла сім'я» тоді як В. А. Сисенко, описуючи даний період існування сім'ї говорить про «молодий шлюб» [2;30].

Н. Н. Обозов, та А. Н. Обозова пишуть про те, що даний етап є, мабуть, основним та центральним етапом життєвого циклу, під час якого сім'я намагається реалізувати свою виховну функцію. Разом з тим, в наслідок наявності маленьких дітей в цей період збільшується тривалість та напруженість домашньої праці, виникають труднощі, пов'язані з необхідністю поєднання домашніх обов'язків з професійною діяльністю. Також, відбувається значне зменшення можливості відпочинку, в наслідок чого збільшується фізична втома. На даному етапі життєвого циклу значно змінюється й емоційна функція сім'ї, оскільки перед подружжям постає завдання зберегти взаєморозуміння та емоційну спільність в зовсім інших умовах, ніж вони формувалися. Саме на даному етапі найбільш часто спостерігаються різноманітні прояви емоційної холодності партнерів один до одного, що призводить до подружніх зрад, розлучень, сексуальних дисгармоній [31].

На даному етапі сім'я переживає кризу, пов'язану з включенням дітей у зовнішні соціальні структури (дитячий садок, школа). Батьки вперше усвідомлюють той факт, що дитина належить не лише їм, а й більш широкій соціальній системі, яка також може на неї впливати. У зв'язку з цими змінами постає необхідність перерозподілу обов'язків та визначення нових границь сім'ї. В разі професійної зайнятості обох членів подружжя вони мають прийти до нового погодження в наступних сферах сімейного життя:

- відвідування дитиною навчального закладу(необхідна домовленість про те, хто відводить та забирає дитину, хто займається з нею після школи і т. д.);
- побутова сфера (необхідні зміни в попередній домовленості, щодо розподілу сімейних обов'язків);

- сфера відпочинку (в сім'ї мають бути прийнятні форми та способи проведення вільного часу);
- вимоги, які будуть висуватися до дитини, як до учня;
- хто відвідує батьківські збори та бере участь в шкільному житті дитини [33].

Г. Навайтіс говорить про те, що на даному етапі сім'я має можливість виконувати всі свої функції. При цьому змінюються ролі батьків, адже їхні можливості задовільняти потреби дитини в опіці, в безпеці повинні доповнюватися можливістю виховувати та організовувати соціальні зв'язки дитини [30].

Проблеми в сім'ї також можуть виникати через напругу дитини, яка зростає у зв'язку включення в новий соціальний інститут, пише в своїх роботах А. В. Черніков. Завдання подружжя на даному етапі – підтримати дитину та допомогти їй адаптуватися до нових соціальних умов, які породжують ряд проблем та труднощів:

- труднощі, пов'язані з новим режимом дня (найбільш значимі вони для дітей, які не відвідували дошкільні заклади);
- труднощі адаптації дитини до класного колективу;
- труднощі пов'язані з необхідністю прийняття нових вимог зі сторони батьків;
- труднощі у взаємостосунках дитини з вчителем [4].

Включення дітей у зовнішні соціальні інститути може викривати наявні сімейні дисфункції, оскільки характер і якість адаптації дітей до нових ситуацій в їхньому житті визначається особливостями сімейних стосунків.

Переживання сім'єю даного кризового періоду залежить від ступеня готовності батьків до розширення сфери контактів їх дитини; від уміння підтримувати її самостійність; від гнучкості сімейної системи, яка обумовлюється здатністю всієї сім'ї до змін; від рівня комунікативних умінь, які визначають здатність подружжя домовлятися про зміни [50].

Даний етап функціонування сім'ї ґрунтується на втіленні та реалізації виховної функції батьків. Адже в залежності від того наскільки їм вдасться перебудувати стосунки з дитиною, з партнером, переглянути власну позицію з приводу сімейних та рольових змін визначатиметься подальший розвиток сім'ї.

1.1.3. Особливості функціонування сім'ї на етапі, коли діти залишають батьківську сім'ю (двадцятий рік сімейного життя)

Сім'я старшого подружнього віку, характеризується відновленням подружніх стосунків та наданням нового значення деяким сімейним функціям (зокрема, виховній функції, яка знаходить нове відображення у вихованні онуків).

Ю. Є. Альошина в своїх роботах пише про те, що момент, коли діти розпочинають трудову кар'єру і далі – створення дітьми власних сімей, обумовлює нові якісні зміни в житті сім'ї. Завершення життєвого циклу, трудової діяльності, звуження кола можливостей – все це загострює потребу у визнанні, повазі, особливо зі сторони дітей, оскільки їхній відхід породжує у подружжя внутрішнє відчуття спустошення, внаслідок чого знову відбувається переоцінка цінностей, пошук себе в новій життєвій ситуації. Пошук такого ставлення, забезпечення почуття власної необхідності, значимості на даному етапі починає відігравати особливу помітну роль [1].

Морально-психологічне благополуччя подружжя на даному етапі, як зазначає В. І. Зацепін, в більшості залежить від їх взаємної поступливості, співпадіння потреб та інтересів. Адже в сім'ї вже дорослі діти, а подружжя залишається саме, або ж звикає жити з їхніми сім'ями .

В своїх роботах С. Кратохвіл, аналізуючи стадії розвитку подружніх стосунків про даний етап розвитку сім'ї пише, що його називають перехідним між зрілістю та старістю. В даний період у подружжя зменшується швидкість психічних процесів, знижується здатність до засвоєння нового, падає рівень

оригінального, творчого і гнучкого мислення, однак це добре компенсується великим об'ємом накопиченої інформації і життєвим досвідом [19].

Також, з основною причиною сімейної кризи в цей період пов'язують емоційну залежність дружини, що посилюється переживанням з приводу можливих зрад чоловіка. Адже, чоловік і дружина стикаються з новою проблемою: багато років вони жили для дітей і заради них, забували про себе, закривали очі на власні потреби – і ось тепер залишилися самі. Їм, виявляється, немає про що говорити, вони не знають як використати вільний час. Це не тільки сімейна, але й особистісна криза.

При цьому раптом загострюються старі розбіжності і проблеми, вирішення яких було відкладене через народження дітей. У цей період зростає кількість розлучень.

Отже, на даному етапі існування сім'ї важливим є наскільки вдало подружжя зможе впоратися з тим, що діти покинули домівку, та наскільки їм вдасться знову адаптуватися один до одного та до нових фізіологічних, соціальних та внутрішньосімейних змін.

1.2. Причини виникнення та особливості перебігу сімейних конфліктів.

1.2.1. Поняття сімейних конфліктів та їх особливості.

Проблема конфлікту завжди була актуальна для будь-якого суспільства, особливо, коли це стосується сім'ї.

Більшість психологів, які займаються дослідженням сім'ї (С. В. Ковальов, В. А. Сисенко) сходяться на думці, що взаємна адаптація подружніх партнерів не відбувається одразу [1]. Будь-який, навіть, найменший аспект несумісності проявляється у вигляді сімейних конфліктів.

На думку Н. В. Грішиної, конфлікт – це біполярне явище, яке проявляє себе в активності сторін, направленої на подолання протиріч, при чому сторони представлені активними суб'єктами. Автор наголошує на тому, що конфлікт – це розповсюдженна характеристика соціальних систем і є неминучим, а тому повинен розглядатися як природній фрагмент людського життя. Конфлікт повинен розглядатися як одна із форм нормальної людської взаємодії [2].

Цінність конфліктів в тому, що вони забезпечують рух системи. В конфлікті, беззаперечно, є ризик порушення стосунків, небезпека неподолання кризового стану, але є також сприятлива можливість виходу на новий, більш сприятливий рівень стосунків, конструктивного подолання конфлікту і відкриття нових можливостей [9, 26-52].

О. Г. Сіляєва в своїх роботах розглядаючи тему сімейних конфліктів пише про те, що конфлікт – це усвідомлене зіткнення мінімум двох людей чи груп, їх протилежних, несумісних, взаємовиключаючих потреб, інтересів, цілей, типів поведінки, стосунків, установок, суттєво значимих для особистості чи групи. Конфлікти соціально обумовлені і опосередковані індивідуальними особливостями психіки людей. Вони пов'язані з гострими емоційними переживаннями – афектами, з дією пізнавальних стереотипів – способів інтерпретації конфліктної ситуації, і одночасно з гнучкістю і

«винахідливістю» особистості в пошуках і виборі шляхів конфліктної поведінки [38].

Що стосується сімейного конфлікту, то дослідники часто зазначають, що в його основі лежить зіткнення суперечливих позицій членів сім'ї. Особливо, коли мова йде про неблагополучні сімейні пари, адже в такому випадку між партнерами існують сфери, де їхні наміри, потреби, інтереси стикаються і породжують в свою чергу сильні та тривалі негативні емоційні переживання [41, 59].

Як зазначають О. Е. Зуськова та В. П. Левкович основним соціально-психологічним фактором, який викликає дестабілізацію та розпад сім'ї є негативний характер подружніх стосунків, який проявляється в конфліктній взаємодії подружжя. Сімейний конфлікт в такому випадку являє собою складне явище, яке охоплює різноманітні рівні взаємодії подружжя. Він може зароджуватися й протікати на рівні взаємостосунків подружжя, не реалізуючись при цьому тривалий час в їхній поведінці (стадія прихованого конфлікту) □.

Виникнення сімейного конфлікту, на думку авторів, залежить не лише від об'єктивних причин (наприклад, від специфіки умов протікання конфлікту і характеристик його учасників), але й від суб'єктивних факторів – уявлень учасників конфлікту про самих себе (про свої потреби, мотиви, цінності) і про свого шлюбного партнера [22].

З погляду багатьох психологів, різноманітні сімейні труднощі розглядаються як психотравмуючі чинники. У сім'ях, де непорозуміння між партнерами є частим явищем, створюється негативна психологічна атмосфера, яка підсилює руйнівну силу конфлікту [17,143].

Ще одну цікаву точку зору на дану проблему знаходимо у С. М. Ємельянова. Автор вказує на те, що сімейні конфлікти – це протиставлення між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно направлених мотивів і поглядів. Сімейні конфлікти мають свої особливості, врахування яких необхідне при попередженні і подоланні таких конфліктів:

1. Сімейні конфлікти відрізняються особливим предметом, специфіка якого обумовлена унікальністю сімейних відносин. Унікальність цих сімейних відносин полягає в тому, що їх основний зміст складають як міжособові стосунки, так і етичні й правові зобов'язання, що в свою чергу обумовлюються реалізацією сімейних функцій.

2. Сімейні конфлікти мають різну природу виникнення. Існує безліч причин, що призводять до розгортання сімейних конфліктів.

3. Особливості сімейних конфліктів виявляються в їх динаміці, а також у формах протікання. Динаміка сімейних конфліктів характеризується класичними етапами (виникнення конфліктної ситуації, усвідомлення конфліктної ситуації, відкрите протиборство, розвиток відкритого протиборства, вирішення конфлікту й емоційне переживання конфлікту). Важливою характеристикою, також, є підвищена емоційність та швидкість протікання кожного з етапів конфлікту. Існують і свої форми протиборства (докори, образи, сварки, сімейні скандали, порушення спілкування) та способи їх подолання (примирення, налагодження згоди на основі взаємних поступок, розлучення).

4. Ще одна особливість сімейних конфліктів – важкі соціальні наслідки. Дуже часто ми можемо спостерігати як вони призводять до різних захворювань членів сім'ї, розлучень, виникнення психологічних травм у дітей [13,142].

В свою чергу Г. А. Навайтіс наголошує на тому, що учасники сімейних конфліктів частіше за все не є суперечливими сторонами, які усвідомлюють свої цілі, скоріше вони жертви власних неусвідомлюваних особистісних особливостей і неправильного, не відповідаючого реальності, ведення ситуації і самих себе. Для сімейних конфліктів характерні вкрай неоднозначні і тому неадекватні ситуації, пов'язані з особливостями поведінки людей в конфліктних ситуаціях. Поведінка, що демонструється часто маскує істинні почуття і уявлення про конфліктну ситуацію та один про одного. Так, за грубими та шумними зіткненнями подружжя можуть

приховуватися прив'язаність та кохання, а за підкресленою ввічливістю – емоційне неприйняття, хронічний конфлікт, а іноді й ненависть [30].

В даному розділі ми намагалися ґрунтовно розкрити поняття сімейних конфліктів. Проаналізували особливості сімейних конфліктів як обов'язкової складової існування сім'ї.

1.2.2. Види та причини формування конфліктних фзаємин у сім'ї на різних етапах подружнього життя.

За останні роки в сім'ях збільшується кількість конфліктних ситуацій, які спричинюють сімейне неблагополуччя, що веде до розпаду сімей. В основі сімейного неблагополуччя завжди лежать як видимі, так і зовні непомітні міжособистісні, соціально-побутові, психофізіологічні конфлікти.

В психології, на даний момент, існує безліч поглядів та позицій щодо класифікації та типології сімейних конфліктів. Розглянемо деякі з них.

Часто в якості складових елементів конфлікту виділяють об'єктивну конфліктну ситуацію ті уявлення про неї кожного з її учасників. В зв'язку з цим американський психолог М. Дойч запропонував розглядати наступні типи конфліктів:

1. Справжній конфлікт, який існує об'єктивно і сприймається адекватно.
2. Випадковий чи умовний конфлікт, який може бути просто вирішений, хоча це і не усвідомлюється учасниками.
3. Зміщений конфлікт, коли за «явним» конфліктом приховуються щось зовсім інше.
4. Невірно приписаний конфлікт, коли, наприклад, дружина сварить чоловіка за те, що він зробив, виконуючи при цьому її прохання, про яке вона вже забула.

5. Латентний (прихований) конфлікт. Він ґрунтується на неусвідомлюваному подружжям протиріччі, яке тим не менш об'єктивно існує.

6. Оманливий конфлікт, який існує лише через уявлення подружжя, без об'єктивних на те причин [2,107].

Сімейні конфлікти зазвичай пов'язані з прагненням людей задовільнити ті чи інші потреби або створити умови для їх задоволення без урахування інтересів партнера. Причин, що передують цьому багато. Це і нереалізовані бажання і потреби, і різні погляди на сімейне життя, і подружжя зрада, і фінансові проблеми, грубість і т.д. до виникнення конфлікту, зазвичай, призводить не одна, а комплекс причин, серед яких умовно можна виділити основну – незадоволені потреби подружжя.

В. А. Сисенко пропонує класифікацію конфліктів на основі незадоволених потреб подружжя.

- конфлікти, що виникають на основі незадоволеної потреби в цінності і значимості власного «Я», порушення почуття гідності зі сторони іншого партнера;

- конфлікти на основі незадоволених сексуальних потреб одного чи обох партнерів;

- конфлікти через незадоволення потреби одного чи обох партнерів у позитивних емоціях: відсутність ласки, турботи, уваги, розуміння;

- конфлікти через захоплення одним із подружжя спиртними напоями, азартними іграми та іншими потребами, які призводять до неекономного та неефективного витрачання коштів сім'ї;

- фінансові конфлікти, що виникають на основі перебільшених потреб одного із подружжя в розподілі бюджету сім'ї, внеску кожного із партнерів у матеріальне становище сім'ї;

- конфлікти через незадоволення потреб подружжя у харчуванні, одязі, облаштуванні дому;

– конфлікти пов'язані з потребою у взаємодопомозі, взаємопідтримці, розподілі обов'язків, вихованні дітей;

– конфлікти на ґрунті різних потреб та інтересів в проведенні відпочинку, вільного часу, хобі [42].

С. М. Ємельянов наводить класифікацію конфліктів ґрунтуючись на декількох параметрах.

Керуючись таким параметром як суб'єкти конфлікту автор виділяє наступні типи конфліктів – подружні конфлікти, конфлікти між батьками та дітьми (проблеми виховання дітей, вікові кризи дітей), конфлікт родичів (авторитарне втручання родичів).

На основі наступного параметру – джерело конфлікту, автор виділяє такі типи конфліктів: ціннісні конфлікти (наявність протилежних інтересів, цінностей), позиційні конфлікти (боротьба за лідерство), сексуальні конфлікти (психосексуальна несумісність партнерів), емоційні конфлікти (незадоволення потреби в позитивних емоціях), господарчо-економічні конфлікти (важке матеріальне становище, різні погляди на ведення домашнього господарства).

На основі параметру – поведінка конфліктуючих сторін, виділенні наступні типи конфліктів: відкриті конфлікти (словесні образи, відкрита розмова, биття посуду), приховані конфлікти (демонстративне мовчання, різкі погляди) [13,143].

Аналіз суперечностей, які лежать в основі виникнення конфліктів, вимагає з'ясування причин виникнення конфліктів у сім'ї.

Аналізуючи даний момент, С. В. Ковальов стверджує, що іноді справжні причини конфлікту важко виявити через різні психологічні моменти. По-перше, в будь-якому конфлікті раціональність, як правило, прихована за емоціями. По-друге, істинні причини конфлікту можуть бути надійно приховані та захищені в підсвідомості і проявлятися на поверхні лише у вигляді прийнятних для Я-концепції мотивів [17,156].

М. І. Пірен називає інші чинники, що призводять до виникнення сімейних конфліктів:

- коли один із партнерів надто багато чекає від іншого партнера, роблячи його відповідальним за особисте щастя;
- неправильне ставлення до сексуальних потреб у подружньому житті;
- заздрість успіхам партнера в сімейному житті;
- несерйозне ставлення до турбот і проблем партнера;
- зауваження щодо зовнішньої непривабливості чи внутрішньо особистої порожнечі.

Безперечно, що перелік факторів, що можуть спричинити конфлікти в сім'ї був би не повним, якби не додати зовнішні фактори (відсутність власного житла, постійна зайнятість одного з подружжя на роботі, неможливість нормального працевлаштування) та соціальні фактори (зміна традиційного статусу жінки в родині, ріст соціального відчуження, кризовий стан економіки) [36].

У ході вивчення проблеми подружнього конфлікту у сім'ї привертає увагу підхід Мягера В.К. та Мішиної Т.М., які вважають, що конфлікт у сім'ї виникає у тому випадку, коли обидва учасники прагнуть оволодіти одним і тим самим об'єктом, зайняти одне і те ж місце чи виключне положення, грати несумісні ролі, досягнути різноспрямованих цілей. Вступаючи у шлюб, люди зустрічаються із значною кількістю відмінностей. При цьому деякі із протиріч в інтересах, цінностях, цілях і потребах молодого подружжя можуть приводити до зовнішнього прояву цих протиріч. [2,193].

Отже, ми розкрили основні причини виникнення сімейних конфліктів на різних етапах подружнього життя. Проаналізували та представили найбільш популярні підходи до типології конфліктів.

1.3. Вивчення ціннісних орієнтацій подружжя як чинника регулювання взаємин у сім'ї.

В науковій літературі існує досить широкий спектр тлумачень, концепцій, теорій, які розкривають поняття цінності, ціннісні орієнтації. Цінності є предметом багатьох досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як М. Вебер, Л. Я. Гозман, Е. Дюркгейм, А. Г. Здравомислов, О. Л. Музика, В. Б. Ольшанський, М. Рокіч, Ш. Шварц та інші [1].

На думку Г. Ріккерта та В. Віндельбанда, цінність розуміється як конструкт, який має для людини значення, що відповідає її актуальним потребам, ідеалам, особистісним смислам. Однак цінність – не просто об'єкт потреб, а опосередкований культурою еталон, що має загальнозначущий характер. Цінності завжди мають суб'єктивну і об'єктивну сторони. Вони не можуть розглядатися безвідносно до людських потреб і відносин, в той же час ці відносини завжди мають об'єкта, тобто те, на що вони спрямовані [49,176;37].

О.А. Мирошніченко дає наступне визначення: «Цінність – значимість для життя людей природних і культурних предметів, явищ, думок і вчинків, яка виявляється в процесі перебудови людиною світу і самої себе. У цінностях виражається відношення людини до дійсності з точки зору або важливого, потрібного, здійснюваного або не бажаного, не важливого, не потрібного» [25].

Л. О. Коберник говорить про цінності як про «самостійні утворення, що визначають програму поведінки, забезпечують інтеграцію суспільства, допомагають індивідам здійснювати вибір своєї поведінки в життєво важливих ситуаціях. Система цінностей складає внутрішній стрижень культури, виступаючи одним з головних мотивів соціальної дії, впливає на соціальні потреби та інтереси» [16].

Цінності регулюють загальну спрямованість діяльності людини стосовно об'єктів високої соціальної значущості, виступають складниками

вищих рівнів соціальної структури особистості, а тому вони займають особливе місце в культурі (К. Д. Цимбал) [49].

«Цінності, – як відмічає В. Б. Ольшанський, – своєрідні пам’ятники, які допомагають помітити в потоці інформації те, що найбільш важливе для життєдіяльності людини, для її поведінки. Те, що суперечить цінностям, буде неодмінно проігноровано – або неуважністю, або несприйманням, або не розподілом інформації. Це такі орієнтири, дотримуючись яких людина зберігає свою визначеність, внутрішню послідовність своєї поведінки» [24,90].

Ціннісні орієнтації, як предмет психологічного вивчення, займають місце на перетині двох областей: мотивації та світогляду. Тут необхідно відзначити теорію М. Рокіча про співвідношення цілей і засобів, тобто розмежування термінальних та інструментальних цінностей.

Ш. Шварц та М. Рокіч розрізняють цінності, що виражають термінальні цілі – кінцеві стани (здоров’я, любов, свобода тощо), а також цінності, що виражають інструментальні цілі – способи поведінки (наполегливість, працьовитість, відповідальність тощо).

М. Рокіч в своїй теорії також виділяє певні ознаки цінностей:

- загальне число цінностей, як надбання людини, порівняно невелике;
- всі люди володіють одними і тими ж цінностями, хоча в різній мірі;
- всі цінності організовані в своєрідні системи;
- вплив цінностей простежується практично в усіх соціальних феноменах [5].

В психологічній літературі існує велика кількість робіт, де цінності розглядаються не лише в теоретичному плані, а досліджуються й в контексті практичного значення.

Так, досліджуючи ціннісні орієнтації як чинник подолання конфліктних форм поведінки, Л. О. Коберник робить висновок про те, що невідповідність між ціннісними орієнтаціями та поведінкою людини може призвести до втрати впевненості людини у своїх силах, формування стійкого

комплексу неповноцінності, а іноді – і до втрати сенсу життя. Як правило, може відбутися деструкція існуючих міжособистісних стосунків у сім'ї, на роботі. Вони можуть бути причиною підвищеної агресивності, тривожності, дратівливості в спілкуванні [16].

О. М. Власенко стверджує, що цінності є показниками розвиненої особистості, і набуваючи особистісного забарвлення, стають особистісними якостями. Особистісне зростання й залежить від того, наскільки певна особистість поєднується із загальноприйнятою системою духовно-моральних цінностей.

Д. О. Квятковський в свою чергу, досліджуючи цінності та ідеали в системі ціннісних орієнтацій сучасної української молоді говорить про те, що структуру ціннісних переваг та орієнтацій молоді можна поділити на три групи:

- високозначимі цінності (матеріальна забезпеченість, здоров'я, любов, свобода, чесність, справедливість);
- середньозначимі цінності (дозвілля, спілкування з ровесниками, робота, стосунки з батьками, навчання, сім'я);
- малозначимі цінності (релігія, культура, суспільство, держава).

Гуманістичні цінності молоді (свобода, любов, чесність, справедливість), як і інші цінності, суто реалістичні, інструментальні та інтравертні, тобто особистісно забарвлені, стосуються лише себе і найближчого оточення [15,231].

На основі дослідження впливу ціннісних пріоритетів особистості на зміст рішень, які вона приймає, Ю.Н. Кузнецова робить висновки про те, що наявність у особистості тих чи інших цінностей, безперечно впливає на зміст рішень, що приймаються нею в різноманітних ситуаціях. Але вплив цінностей на зміст рішень, очевидно, опосередковується багатьма іншими факторами і обставинами, в тому числі самою специфікою відмінностей ситуацій [20].

Таким чином, для багатьох ситуацій існують «подвійні» моделі рішень. Їх вибір часто пов'язаний не лише з цінностями чи психологічними особливостями особистості, але й із досвідом, навиками та звичками. Найбільший зв'язок із різноманітними цінностями простежується у випадках прийняття людиною «маргінальних» (що відрізняються від звичайних, найбільш поширених) рішень [20;35].

Психологічний аналіз сім'ї як малої соціальної групи, умов і механізмів її функціонування передбачає також вивчення ціннісних орієнтацій подружжя (сімейних цінностей), які є одним з чинників, що регулює взаємини подружжя, визначає їх ставлення один до одного, до дітей, інших людей, навколишнього світу взагалі.

Сімейні цінності – явна (відкрито схвалювана і культивована в колі сім'ї) або неявна характерна для сім'ї сукупність уявлень, яка впливає на вибір родинних цілей, способів організації життєдіяльності і взаємодії [33,153].

Система цінностей особистості визначається направленістю поведінки, діяльності. Знаючи систему цінностей особистості, тобто те, що для неї дороге, значиме, необхідне в житті, можна передбачити, як людина реагуватиме на вчинки в між особових стосунках в сімейному житті.

Коли молоді люди вступають у шлюб, то в них існують однакові загальнолюдські цінності. Однак це ще не означає, що їхні уявлення та погляди співпадають, так як індивідуальні особливості, життєвий досвід кожного неминуче дають такі варіації, які бувають досить далекими один від одного. Тому розбіжності, суперечки між молодим подружжям є природними та закономірними. Має пройти тривалий період часу – доки відбудеться процес взаємної адаптації в області індивідуальних систем цінностей [46,71].

Система цінностей дає можливість особистості вирішити, що для неї є значимим і важливим в сімейному житті. Такими цінностями можуть бути: діти, їхнє здоров'я та благополуччя; любов, ласка, ніжність, турботливість зі сторони партнера; матеріальний добробут сім'ї задоволені житлові умови;

задоволеність сексуальним життям у шлюбі; хороші взаємостосунки з батьками та родичами; можливість займатися творчістю, улюбленою професією, професійний успіх та кар'єра.

Цінності особистості організовані в певну ієрархічну структуру за ступенем важливості, актуальності, необхідності в даний період життя людини [42].

Для психологічної сумісності подружжя важливе значення має взаємопізнання і взаємоузгодження індивідуальних ціннісних орієнтацій кожного з них, вироблення на їх основі загальносімейних цінностей. При цьому мають значення не тільки схвалення й прийняття загальносімейних цінностей, а й позитивне ставлення кожного з подружжя до ціннісних орієнтацій партнера. Тому доцільно з'ясувати характер цього ставлення. У практиці психологічного консультування виділені такі його варіанти:

- 1) один з подружжя намагається дізнатися про ціннісні орієнтації іншого, а також сім'ї його батьків, але не приймає їх, визнаючи лише свої;
- 2) подружжя взаємотолерантні до ціннісних орієнтацій один одного, визнають їх рівноправність, але не прагнуть до створення спільної системи цінностей, наслідок цього — життя «поруч», а не «разом»;
- 3) подружжя схильні до схвалення і прийняття майже всіх цінностей один одного, значно змінюючи при цьому власні системи цінностей. Такий стан криє в собі небезпеку для самореалізації й самоствердження одного з подружжя і може призвести до надмірної залежності його від іншого;
- 4) подружжя створюють спільну систему цінностей, визнаючи при цьому право кожного на індивідуальні ціннісні орієнтації, але зберігаючи пріоритет загальносімейних орієнтацій [12,65].

Психологічний клімат нерозривно пов'язаний з ідейно моральними цінностями сім'ї і є показником якості міжособистісних стосунків між членами родини, як стверджує А. Галичанська. Однак, слід мати на увазі, що незбігається за змістом основних цінностей у сім'ях відбувається не так часто. Частіше сумісність (або несумісність) проявляється в оцінці цінностей,

у їх ієрархії: що є головним, що другорядним у житті сім'ї? Іншим випадком прояву соціальної сумісності (несумісності) є різний ступінь збігу поглядів на способи досягнення тих чи інших цілей, які способи вважати прийнятними, а які – ні. Причинами виникнення соціальної несумісності часто є різниця в освіті, віці, загальному культурному рівні подружжя [8].

Розбіжності в системах ціннісних орієнтацій молодого подружжя можуть слугувати ґрунтом для багатьох сімейних конфліктів, зокрема таких, як конфлікт сімейних ролей, боротьба за лідерство в сім'ї, конфлікт як засіб зняття напруження, конфлікт як захист власного «Я». В основі кожного з них лежить суперечність між сформованими до шлюбу ціннісними уявленнями кожного з подружжя про рольові функції чоловіка і дружини в сім'ї та способи їх реалізації і реальною поведінкою подружжя в сім'ї [40,51].

Конфліктна ситуація у сфері ціннісних орієнтацій, що перешкоджає створенню взаємоприйнятної системи сімейних цінностей ширшого обсягу, ніж індивідуальні, унеможлиблює інтеграцію родини, а отже й виконання нею своїх обов'язків, створює небезпеку для її існування. Викликаючи напруження в сімейних стосунках, конфлікти ціннісних орієнтацій дезинтегрують родину [12].

Отже, сімейні цінності виступають важливим фактором формування та існування сім'ї на всіх її етапах. Адже, на початкових стадіях відбувається формування загальної системи цінностей, а згодом з кожним етапом розвитку сім'ї відбувається перехід від загальної системи цінностей до більш індивідуальної сімейної системи.

Висновок до розділу. В ході роботи над магістерським дослідженням нами було проаналізована та систематизована велика кількість інформації щодо особливостей виникнення та протікання сімейних конфліктів та особливостей ціннісної сфери подружжя. По можливості було проаналізовано різні психологічні теорії, що розкривають суть основних понять, і, які допомогли зрозуміти нам основні причини та особливості досліджуваних факторів.

Розділ II. МЕТОДИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ЯК ЧИННИКА ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ.

2.1. Methodology of research of value conflicts as a factor of family conflicts.

2.1.1. Approaches of domestic and foreign scientists to psychodiagnosis of family conflicts

Найбільше поширення в психологічному вивченні конфліктів отримали опитувальні методи. Відповідно до тих чи інших конкретних завдань чи ситуацій дослідники розробляють спеціалізовані анкети, опитувальники, інтерв'ю.

Для вирішення завдань вивчення поведінки в сімейних конфліктах призначений опитувальник Ю. Альшиної, Л. Гозмана, О. Дубовської «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (1987). Методика дозволяє виявити найбільш конфліктні сфери подружніх стосунків, ступінь погодження (чи непогодження) в конфліктних ситуаціях, рівень конфліктності в парі. Опитувальник містить в собі описання 32 ситуацій взаємодії подружжя, які мають конфліктний характер. Ці ситуації відображають:

1. проблеми стосунків з родичами та дітьми;
2. питання, пов'язані з вихованням дітей;
3. прояв автономії одним із подружжя;
4. порушення рольвих очікувань;
5. розузгодження норм поведінки;
6. домінування одного із подружжя;
7. прояви ревнощів;
8. різні погляди на ставлення до грошей.

Існує два варіанти опитувальника – для чоловіків та жінок на одних і тих самих ситуаціях.

Досліджуваним пропонують обрати один із можливих варіантів відповіді, які відображають різні форми реагування: активне вираження непогодження, пасивне вираження непогодження, пасивне вичікування, пасивне вираження погодження, активне вираження погодження. Відповіді певним чином обробляються і дають можливість отримати уявлення про рівень конфліктності в сім'ї [13,165].

Фахівці в галузі сімейної психології О. Е. Зуськова та В. П. Левкович запропонували методику «Міжособистісний сімейний конфлікт» (1987), яка побудована на основі вихідних уявлень авторів про те, що порушення взаєностосунків між подружжям, виникнення конфліктів є наслідком протиріч в сфері потреб.

Опитувальник складається із 168 пунктів і містить набір п'ятибальних шкал. Їхній зміст відображає наступні сфери життєдіяльності сім'ї: сімейні ролі, потреба в спілкуванні, пізнавальні потреби, матеріальні потреби, потреби в захисті «Я-концепції», культура спілкування, взаємна поінформованість, рівень моральної мотивації, проведення вільного часу, частота конфліктів і способи їх вирішення, суб'єктивна оцінка задоволеності шлюбом кожного з подружжя.

Подружжя незалежно один від одного заповнюють анкети, оцінюючи своє погодження, непогодження з твердженнями анкети. Розбіжності між уявленнями подружжя відносно власних потреб і потреб партнера, між уявленнями і очікуваннями по відношенню один до одного лежать в основі конфлікту [22,133].

Часто предметом вивчення в пропонованих методах є стратегії поведінки учасників конфліктів. Наприклад, вже більше 20 років назад М. Штраус і С. Штайнментц запропонували свою методику «Шкала тактики поведінки в конфлікті», за допомогою якої, також, можна оцінювати стосунки в сім'ї.

Ще одна методика "Реакції подружжя на конфлікт", розроблена українським психологом А.С. Качаряном дозволяє діагностувати сприйняття

і розуміння подружжям один одного і конфліктної ситуації. Мета опитувальника полягає в з'ясуванні поглядів подружжя щодо деяких сімейних проблем.

Опитувальник складається з 89 тверджень, і містить 8 шкал: неконструктивні установки на шлюб, депресія, проєктивні механізми, дефензивні механізми, агресія, соматизація тривоги, фіксація на психотравмі, контрольна шкала .

В даному розділі ми намагалися найбільш повно оглянути можливі способи дослідження конфліктності в сім'ї. ми розглянули, на нашу думку, найбільш популярні методики дослідження сімейних конфліктів та розкрили метод дослідження, який використовували ми в роботі з сім'ями.

2.1.2. Особливості психодіагностики ціннісної сфери подружжя.

Система цінносних орієнтацій визначає змістовну сторону направленості особистості і складає основу її ставлення до оточуючого світу, до інших людей, до себе, основу світогляду та мотивацію життєвої активності.

Найбільш поширеною на даний момент є методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, заснована на прямому ранжуванні списку цінностей.

М. Рокіч розглядає два типи цінностей:

- термінальні – переконання в тому, що будь-яка кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;
- інструментальні – переконання в тому, що певний образ дії чи властивість особистості є бажаним в будь-якій ситуації.

Цей розподіл відповідає традиційному розподілу на цінності-цілі, та цінності-засоби.

Досліджуваному пропонують два списки цінностей (по 18 в кожному) на окремих карточках, де він присвоює кожній цінності ранговий номер, а карточки розкладає в порядку значимості.

Також для вивчення ціннісної сфери подружжя можна запропонувати методику «Морфологічний тест життєвих цінностей», авторами якого є В. Ф. Сопов та Л. В. Карпушина.

Опитувальник спрямований на вивчення індивідуальної системи цінностей людини з метою кращого розуміння мотивів його дій та вчинків. Індивідуальність людини формується відносно основних цінностей, які схвалюються суспільством. Однак, особистісні цінності можуть і не копіювати суспільні.

Основним діагностичним конструктом МТЖЦ є термінальні цінності: розвиток себе, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти, власний престиж, високе матеріальне становище, досягнення, збереження власної індивідуальності.

В своїй роботі для дослідження ціннісної сфери кожного з подружжя ми спланували та розробили дослідження сімейних цінностей подружжя, за основу якого було взято техніку порівняння цінностей Х. Флойда.

2.2.1. Дослідження ціннісної сфери подружжя

Тема дослідження – дослідження сімейних цінностей подружжя за допомогою методу багатомірного шкалювання.

Об'єкт дослідження – ціннісна сфера подружжя.

Предмет дослідження – сімейні цінності подружніх пар з різним стажем подружнього життя, що мають різний рівень конфліктності.

Мета дослідження – дослідити сімейні цінності подружніх пар з різним стажем подружнього життя, що мають різний рівень конфліктності.

Загальним припущенням дослідження було те, що у свідомості подружніх пар з високим рівнем конфліктності, поняття «сімейні цінності» матиме неузгоджений характер у партнерів і буде пов'язане з матеріальними цінностями (гроші, власне житло, матеріальний добробут) та побутовими цінностями (розподіл доручень, порядок в домі); водночас у свідомості

подружніх пар з низьким рівнем конфліктності, поняття «сімейні цінності» в обох партнерів матиме узгоджений характер і буде пов'язане з такою групою цінностей як емоційні прояви взаємостосунків (кохання, довіра, взаємоповага) та родинними цінностями (діти, хороші стосунки з родичами).

Теоретичний аналіз проблеми.

Аналіз предметного поля дослідження.

Аналіз літератури з таких питань:

Ціннісна сфера подружжя. Дослідження, проведене Дж. Медлінг і М. Мак Кері, ставило на меті визначення зв'язку між задоволеністю шлюбом і схожістю цінностей у подружжя з різним стажем спільного життя. Отримані ними дані свідчать про те, що схожість цінностей позитивно пов'язана із задоволеністю шлюбом лише у подружніх пар зі стажем спільного життя більше 26 років.

Ю. Н. Олійник, провівши ряд досліджень рівня сумісності молодого подружжя (соціокультурний рівень сумісності), стверджує, що

- 1) при переході з одного етапу розвитку молодого сім'ї на інший у партнерів відбувається значна переорієнтація цінностей;
- 2). структура цінностей у чоловіків та жінок немає значимих відмінностей;
- 3). у пар, які тільки вступають в шлюб цінності мають чітку сімейно-побутову направленість; у пар з подружнім стажем до 3 років цінності мають збалансовану орієнтацію на роботу та сім'ю.

Визначення методологічних засад дослідження. Подібним за використанням методу асоціативного експерименту та суб'єктивного шкалювання є дослідження співвідношення етнічних та професійних стереотипів Н. Л. Іванової.

Дослідницька гіпотеза. У свідомості подружніх пар з високим рівнем конфліктності, поняття «сімейні цінності» матиме неузгоджений характер у партнерів і буде пов'язане з матеріальними цінностями (гроші, власне житло, матеріальний добробут) та побутовими цінностями (розподіл доручень,

порядок в домі); водночас у свідомості подружніх пар з низьким рівнем конфліктності, поняття «сімейні цінності» в обох партнерів матиме узгоджений характер і буде пов'язане з такою групою цінностей як емоційні прояви взаємостосунків (кохання, довіра, взаємоповага) та родинними цінностями (діти, хороші стосунки з родичами).

Завдання дослідження:

- 1) здійснити теоретичний аналіз проблеми ціннісної сфери подружжя;
- 2) розробити теоретичну модель сімейних цінностей подружніх пар з різним стажем подружнього життя, що мають різний рівень конфліктності;
- 3) вивчити особливості сімейних цінностей подружніх пар з різним стажем подружнього життя, що мають різний рівень конфліктності.

Методом дослідження було обрано метод багатомірного шкалювання. Поняття, що оцінювалися, виділялися самими досліджуваними як асоціації на слово-стимул «сімейні цінності».

Розробка дослідницької процедури. В ході дослідження поняття, що оцінювалися, задавалися на основі виділених найбільш часто вживаних в ході асоціативного методу асоціацій на слово-стимул «сімейні цінності», які й являли собою семантичні об'єкти. Близькість семантичних об'єктів було виявлено на основі аналізу, за допомогою методу багатомірного шкалювання.

Дослідження проводилося індивідуально з кожним учасником на основі бесіди та заповнення бланків із оцінюваними поняттями.

Аналіз ресурсів дослідження. Дослідник – Пашенко Ю.С.

Дослідження тривало з 14.01.2011 по 28.02.2011 року в місті Житомирі. Загальна вибірка складала п'ятнадцять сімей.

Дослідницьке обладнання – бланки для зазначення понять, канцелярське приладдя, персональний комп'ютер, додаткове програмне забезпечення (програма Statistica).

Деонтологічний аналіз.

Дослідження відповідає вимогам професійної етики, з учасниками укладалася усна згода на участь в дослідженні.

2.2.2. Процедура дослідження ціннісних суперечностей як чинника виникнення сімейних конфліктів.

У дослідженні брало участь вісімнадцять сімей (шість сімей, які мають рік подружнього стажу, шість сімей, які мають сім років подружнього стажу та шість сімей, які мають двадцять років подружнього стажу). Дослідження проводилося індивідуально з кожним членом подружжя. Воно включало два етапи проведення.

Оскільки ми досліджували ціннісні суперечності як чинник виникнення сімейних конфліктів, то на першому етапі дослідження нам потрібно було визначити рівень конфліктності кожної подружньої пари. Тому кожному з досліджуваних ми пропонували бланк (чоловічий та жіночий варіант), який складається із 32 ситуацій та чіткою інструкцією типу: *«У відносинах між подружжям досить часто бувають непорозуміння, протиріччя, зіткнення інтересів. Нижче наводяться досить типові ситуації, такі (чи майже такі ж) виникають в кожній сім'ї. Бували вони, напевно, і у вас. Будь ласка, виберіть той варіант з пропонованих відповідей, який найбільшою мірою близький до того, як ви поведетеся в подібних ситуаціях. Не варто занадто довго замислюватися над вибором відповіді, так як в даному випадку не може бути відповідей "правильних" і "неправильних". Відмітьте на листі у відповідь номер того варіанту, який здався вам найбільш відповідним, і переходьте до наступної ситуації. Усі відповіді будуть збережені в таємниці».*

Потім досліджувані відповідали на запитання поставлені у бланку. Згодом усі відповіді досліджуваних були занесені до спеціального протоколу.

Перший етап дослідження тривав 30 хвилин для кожного досліджуваного.

Другий етап дослідження проводився через три тижні і передбачав дослідження ціннісної сфери подружжя. Під час другого етапу дослідження кожному члену подружжя пропонувався бланк зі наступною інструкцією: *«Подумайте, які цінності є найбільш значимими для Вас і для Вашого партнера і складіть їх списки. Один список – Ваші особисті цінності, інший – цінності партнера з Вашої точки зору. Цінності необхідно розмістити в порядку їх важливості. Включайте у Ваші списки те, що вважаєте значимим, не існує жодних обмежень по їх змісту»*.

Після цього кожен з досліджуваних фіксував на бланку власні цінності та цінності партнера. Здебільшого процедура збору відповідей займала 15-20 хвилин.

Дослідження тривало два місяці.

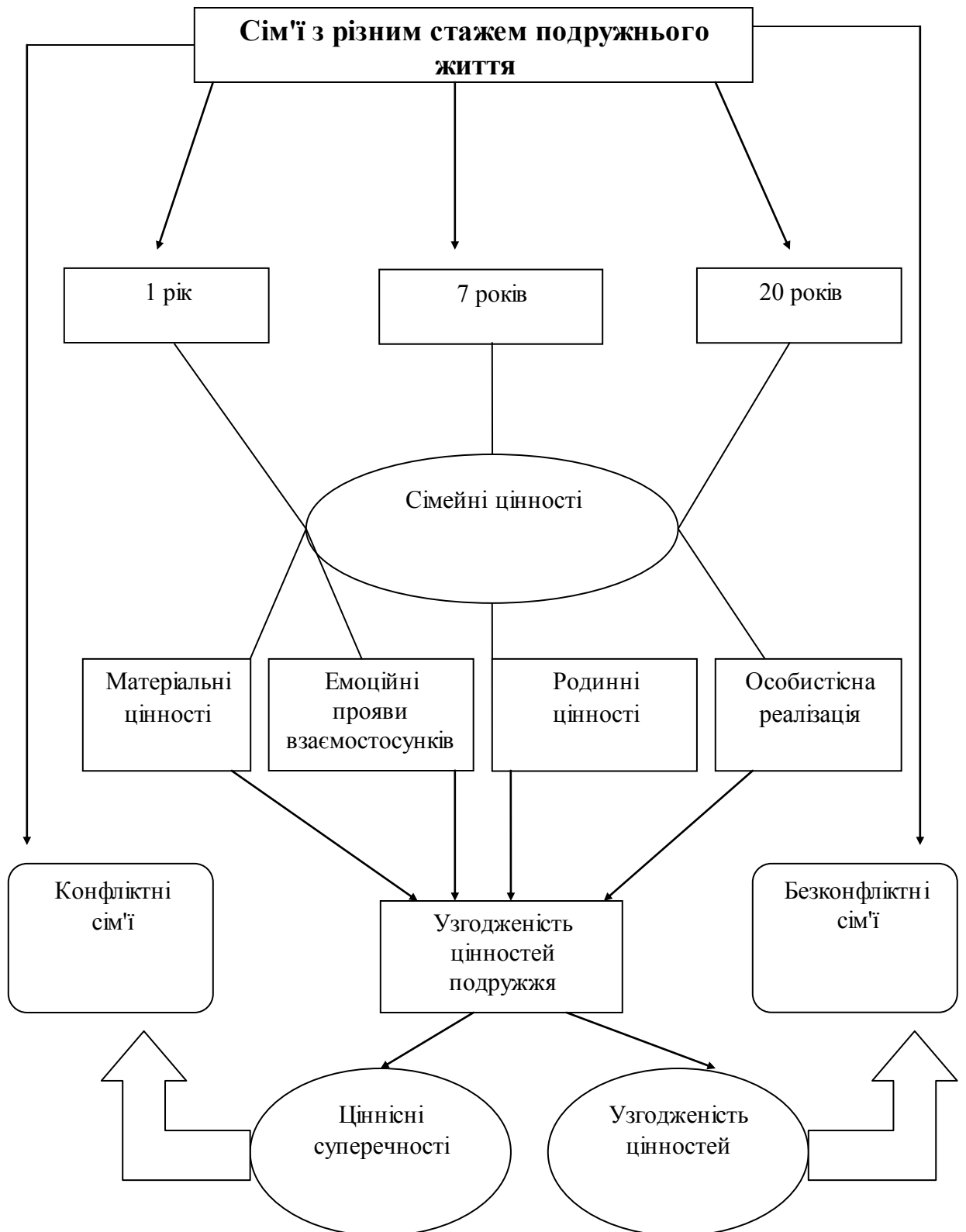
Висновок до розділу. В даному розділі нашої роботи ми розкрили не лише методологію дослідження, тобто розглянули методи за допомогою, яких здійснювалося дослідження, але й описали сам процес дослідження.

На основі проведеного теоретичного аналізу взаємозв'язку ціннісних суперечностей та сімейних конфліктів та висунутої на початку дослідження гіпотези ми створили *авторську модель досліджуваного явища*.

В основі теоретичної моделі нашого дослідження лежать основні положення про те, що

- у сімей з високим рівнем конфліктності цінності подружжя матимуть суперечливий характер і виступатимуть чинником виникнення конфліктів, тоді як у сімей з низьким рівнем успішності цінності матимуть узгоджений характер;
- у сімей з подружнім стажем 1 рік поняття сімейні цінності буде пов'язане з матеріальними цінностями та емоційними проявами взаємостосунків; у сімей з подружнім стажем 7 років – з родинними цінностями; у сімей з подружнім стажем 29 років – з особистісною реалізацією як цінністю.

Теоретична модель досліджуваного явища

В своїй моделі досліджуваного явища ми припускаємо, що у сімей з різним подружнім стажем домінуватимуть різні сімейні цінності під якими ми розуміємо явну (відкрито схвалювану і культивовану в колі сім'ї) або неявну характерну для сім'ї сукупність уявлень, яка впливає на вибір родинних цілей, способів організації життєдіяльності і взаємодії. Зокрема, в сім'ях з подружнім стажем 1 рік переважатимуть матеріальні цінності – цінності, пов'язані з речами, що мають матеріальне втілення (у зв'язку з нестабільним матеріальним становищем) та емоційні прояви взаєностосунків – цінності, що пов'язані з оцінкою значимих для індивіда взаєностосунків, що проявляється у формі безпосередніх переживань задоволеності цими стосунками (у зв'язку з наявністю таких почуттів як кохання).

У сім'ях з подружнім стажем 7 років домінуватимуть родинні цінності – цінності, що мають на меті вибір родинних пріоритетів та спосіб побудови стосунків з родинною кожного члена подружжя (у зв'язку зі зміною у вихованні дітей).

У сімей з подружнім стажем 20 років переважатимуть такі цінності, як особистісна реалізація – це цінності пов'язані з речами та діями, які допомагають людині реалізуватися та працювати над власним саморозвитком, адже в даний момент, коли діти залишили дім, то є можливість приділити час власним інтересам, захопленням, зайнятися власним розвитком.

Також, ми припускаємо, той факт, що цінності матимуть різний характер узгодженості – в одних сім'ях цінності будуть узгодженими і це сприятиме благополучним стосункам в парі, а отже, і безконфліктності в сім'ї, тоді як в інших сім'ях спостерігатимуться ціннісні суперечності, що призводить до конфліктності в сім'ї.

Розділ III. ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ЯК ЧИННИКА ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Аналіз результатів дослідження ціннісної сфери подружжя в залежності від рівня конфліктності сім'ї

3.1.1. Аналіз результатів дослідження рівня конфліктності сімей із різним стажем подружнього життя

Дослідження рівня конфліктності сімей з різним стажем подружнього життя ми здійснювали за допомогою методики «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман). Опираючись на отримані в ході дослідження дані ми можемо зробити наступні висновки.

Нами було досліджено 18 сімей серед яких в 9 сімей (відповідно 3 сім'ї з подружнім стажем 1 рік, 3 – з подружнім стажем 7 років, і 3 – з подружнім стажем 20 років) спостерігалися конфліктні взаємостосунки між подружжям, а в 9 сімей взаємодія між подружжям мала безконфліктний характер.

В подальшому ми продовжували дослідницьку роботу з конфліктними сім'ями.

Використовувана нами методика дозволяє визначити не лише рівень конфліктності в парі, але й виділити ті сфери, які є найбільш конфліктними для сім'ї.

Результати дослідження сімей з подружнім стажем 1 рік. Згідно результатів дослідження ми можемо зробити висновок про те, що в сім'ях в яких спостерігаються конфліктні взаємостосунки рівень конфліктності коливається від -1 до -2. Це свідчить про високий рівень конфліктності. При цьому в цих сімей спостерігаються негативні, активні реакції подружжя на конфліктні ситуації.

Що стосується найбільш конфліктних сфер взаємодії подружжя, то в сім'ях з подружнім стажем 1 рік таких конфліктних сфер спостерігається 3 (див. рис. 3.1).

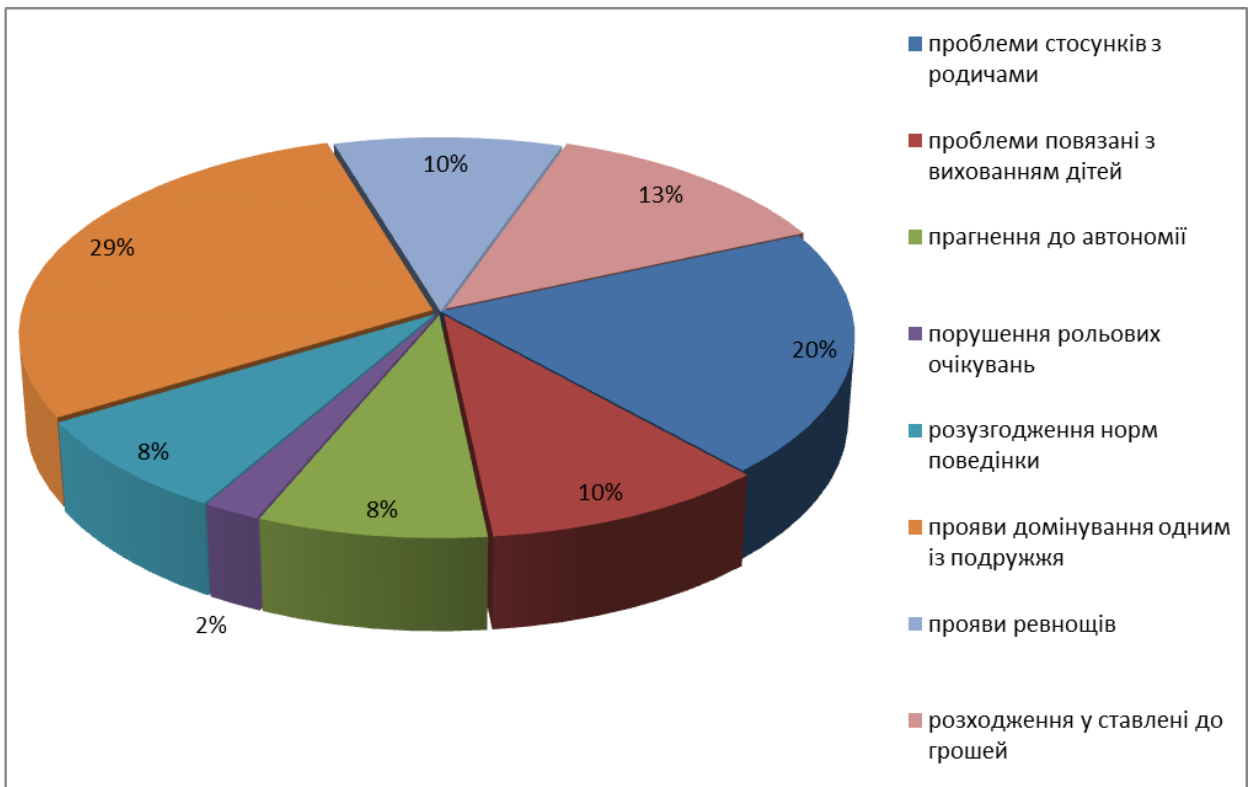

Рис.3.1. Відсоткове співвідношення конфліктних сфер взаємодії сімей з подружнім стажем 1 рік

Як ми можемо побачити на діаграмі, найбільш конфліктною сферою взаємодії подружжя в сімейному житті є *прояви домінування одним із подружжя* (29%). Це можна пояснити тим, що в перший рік сімейного життя ще не повністю визначені та узгоджені сімейні ролі та не відбулася повна адаптація членів подружжя один до одного. Лідерство, як правило, має авторитарний характер і при цьому неодмінно супроводжується підкоренням іншого партнера проти його волі, а це може призводити до виникнення конфліктних ситуацій.

На другому місці знаходиться сфера, яка стосується *проблеми стосунків з родичами та друзями* (20%). Це можна пояснити тим, що на першому році подружнього життя стосунки з родичами є особливими та визначальними, оскільки більшість молодих сімей, не маючи власного житла, проживає з батьками одного з членів подружжя. А така ситуація дуже часто призводить до конфлікту двох поколінь сімей, оскільки батьки вирішують, що вони мають право не лише допомагати, а й, зачасти, втручатися в справи

молодої сім'ї. Такі стосунки з батьками подружжя може накладати відбиток і на стосунки самої молодої сім'ї, що передбачає виникнення конфліктів.

І ще однією домінуючою сферою конфліктів виступає проблема *розходження у ставленні до грошей (13%)*. Даний факт можна пояснити тим, що конфлікти на ґрунті грошей є досить розповсюдженими, оскільки матеріальне становище молодого подружжя є нестабільним і в більшості випадків залежить від інших осіб, зокрема від батьків. І, знову ж таки, не відбулася взаємна адаптація один до одного, а від так і не виробилася єдина система цінностей та пріоритетів.

Результати дослідження сімей з подружнім стажем 7 років.

Аналізуючи результати даного вікового періоду існування сім'ї, ми можемо зробити наступні висновки. На відміну від попередньої категорії сімей в даному випадку переважно спостерігається середній рівень конфліктності. При цьому реакції подружжя на конфліктні ситуації, є переважно негативними та пасивними.

Що стосується сфер взаємодії в яких найчастіше відбуваються зіткнення подружжя, то вони дещо збігаються з конфліктними сферами попередньої групи досліджуваних (див.рис.3. 2).

В даному випадку домінуючими є такі проблеми як *порушення рольових очікувань та питання пов'язані з вихованням дітей (29% та 17%)*. На нашу думку, ці дві сфери взаємопов'язані під час виникнення конфліктів у сім'ї. Це можна пояснити тим, що на даному етапі існування сім'ї сімейні ролі можуть змінюватися. Це пов'язане з тим, що діти починають відвідувати зовнішні соціальні структури, і в зв'язку з цим відбувається перерозподіл обов'язків, змінюється графік батьків та особливості виховного процесу. Дуже часто батьки не можуть переглянути власні позиції з приводу розподілу сімейних ролей та власних та обов'язків, змінити границі сім'ї, не можуть забезпечити дитині нові важливі соціальні зв'язки. У зв'язку з цим може виникати неузгодженість рольових очікувань від партнера та реальної оцінкою його поведінки.

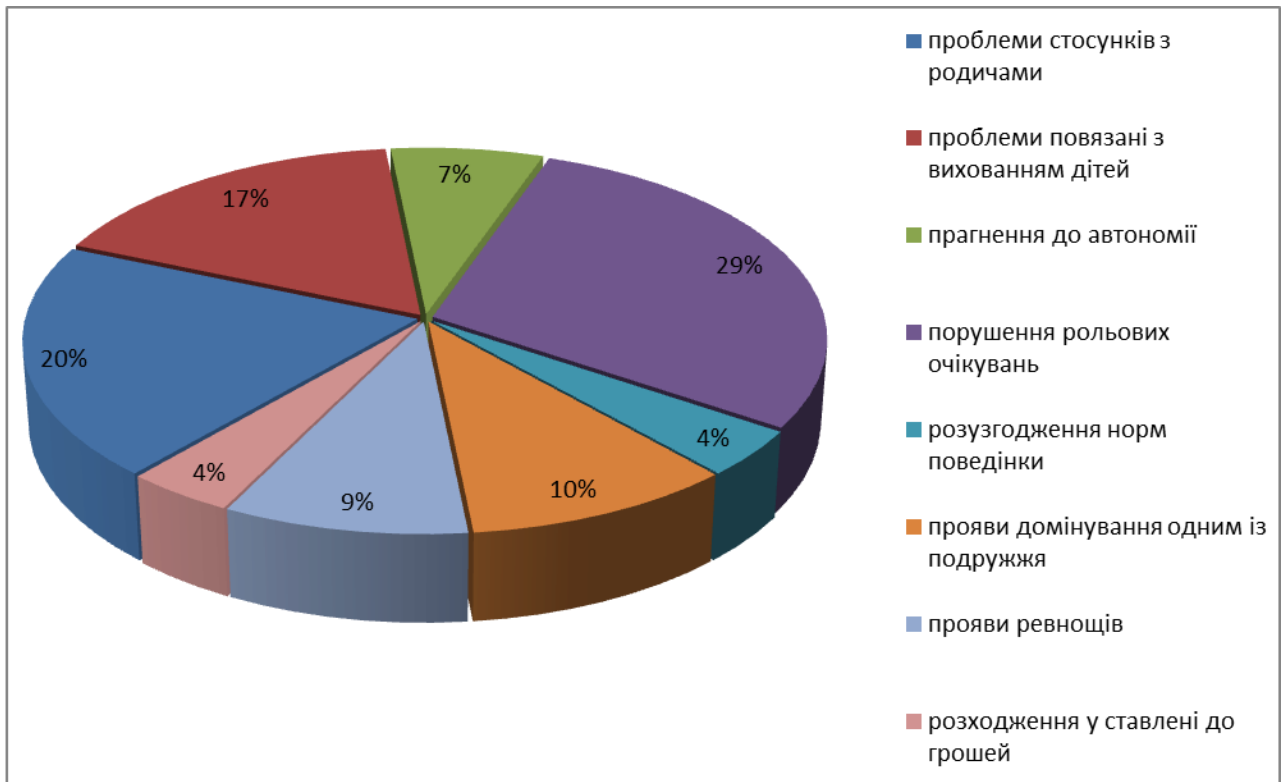

Рис.3.2. Відсоткове співвідношення конфліктних сфер взаємодії сімей з подружнім стажем 7 років

Як і в попередній групі досліджуваних ще однією конфліктною сферою взаємодії подружжя на даному етапі існування сім'ї є *проблеми стосунків з родичами та друзями (20%)*. У зв'язку із зміною сімейних ролей та обов'язків у сім'ї може залишатися менше часу для проведення його з друзями, або родичами. Однак, можлива й інша ситуація, коли один із подружжя, навпаки, більше часу приділяє друзям та родичам в той час, коли інший партнер зобов'язаний виконувати подвійні ролі та функції. А така ситуація неодмінно призводить до виникнення конфліктів.

Результати дослідження сімей з подружнім стажем 20 років.

Згідно результатів дослідження по даній категорії досліджуваних ми можемо зробити наступні висновки. В даній групі представлені сімейні пари як з середнім так і з високим рівнем конфліктності в сім'ї. реакції реагування на конфліктну ситуацію, також, представлені різні: спостерігаються як активні так і пасивні негативні реакції.

Аналізуючи найбільш конфліктні сфери взаємодії подружжя, варто сказати, що вони теж збігаються зі сферами, представленими у вищезазначених групах. І виходячи з цього можна зробити висновок, що існують категорії проблем, які залишаються актуальними на різних етапах існування та функціонування сім'ї.

В даній групі досліджуваних найчастіше суперечки виникають через *проблеми пов'язані зі стосунками з родичами (23%)* та через *прояв домінування одним із подружжя (22%)* (див. рис.3. 3).

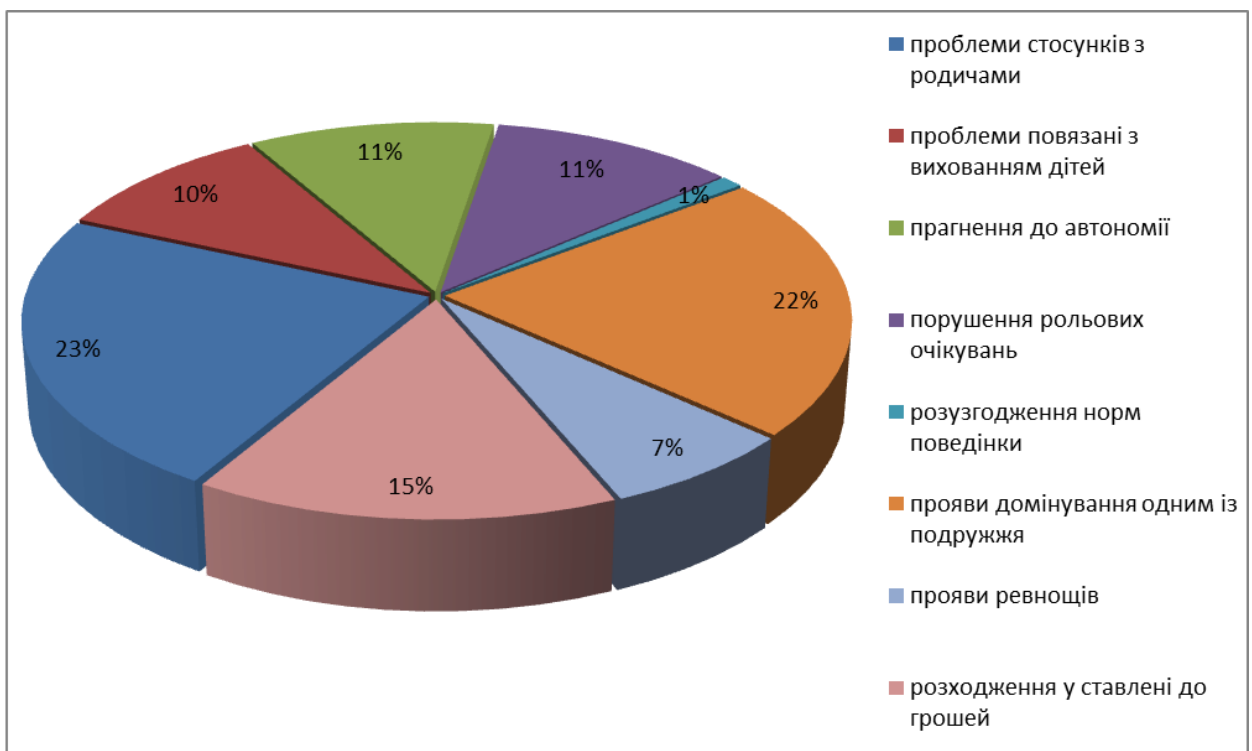

Рис.3.3.Відсоткове співвідношення конфліктних сфер взаємодії сімей з подружнім стажем 7 років

Ці дві сфери ми об'єднуємо при аналізі, оскільки вважаємо їх взаємопов'язаними. Даний етап існування сім'ї характеризується тим, що діти залишають батьківську сім'ю, утворюють свої сім'ї, в той час як сім'я старшого подружнього віку залишається сама. Доводиться знову змінювати сімейні ролі, функції, обов'язки. Подружжю доводиться знову вчитися жити лише вдвох, один для одного. Тут можуть знову проявитися особистісні

кризи через можливу відсутність спільних інтересів з партнером та проблеми, які раніше було відкладено через народження та виховання дітей. Оскільки діти залишають сім'ю і турбуватися більше немає про кого, то вся увага і турбота переключається на партнера. Дуже часто ця турбота переходить в нав'язливість та домінування.

На цій основі можуть і формуватися *проблеми, пов'язані зі ставленням до грошей (15%)*. Оскільки подружжю на даному етапі важко визначити пріоритети у задіяні матеріальних благ. До цього моменту вони, переважно, витрачали кошти на виховання та потреби дітей, а тепер вони мають направити ці кошти на власні потреби. Також, проблема виникає на ґрунті вікових особливостей, оскільки подружжя вже в тому віці, коли можуть виникати труднощі зі здоров'ям і заробіток грошей відбувається набагато важче ніж раніше.

Отже, ми розглянули результати дослідження рівня конфліктності сімей з різним стажем подружнього життя за методикою «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях». Також ми спробували проаналізувати та пояснити, які сфери взаємодії подружжя є найбільш конфліктними і чим це може бути спричинено.

3.1.2. Аналіз результатів дослідження ціннісної сфери подружжя

Дослідження ціннісної сфери подружжя з різним сімейним стажем ми здійснювали за допомогою багатомірного шкалювання за основу якого було взято техніку порівняння цінностей Х. Флойда.

В ході дослідження нам вдалося зібрати ряд асоціацій на слово стимул «сімейні цінності» в усіх трьох групах досліджуваних. Згодом дані асоціації були розподілені нами у декілька груп за допомогою контент-аналізу. Всі асоціації були згруповані у п'ять груп цінностей:

1. *матеріальні цінності* (матеріальний статок, одяг, власний дім, автомобіль);
2. *побутові цінності* (добробут в домі, облаштування дому, справедливий розподіл доручень);
3. *родинні* (діти, родина, щастя дітей);
4. *емоційні прояви взаємостосунків* (кохання, довіра, вірність, взаємопідтримка, увага, знаходження компромісу);
5. *особистісна реалізація* (визнання, самореалізація, зовнішній вигляд, творчість, активне життя, спілкування з друзями).

Всі представлені групи цінностей в тій чи іншій мірі збігаються в трьох групах досліджуваних, однак їх відсоткове співвідношення відрізняється. З представлених нижче таблиць ми можемо прослідкувати той факт, які цінності обирають конфліктні групи досліджуваних сімей та, які цінності обирають неконфліктні групи сімей. І конфліктні, і неконфліктні сім'ї представлені у нас трьома групами вибірки – це сім'ї, що мають 1 рік, 7 років та 20 років стажу подружнього життя (див. табл.3.1).

Таблиця 3.1.

**Відсоткове порівняння груп цінностей сімей з різним стажем
подружнього життя**

сім'ї групи цінностей	1 рік	7 років	20 років
Матеріальні	12%	14%	16%
Побутові	1%	3%	1%
Родинні	11%	29%	23%
Особистісна реалізація	29%	3%	26%
Емоційні прояви взаємостосунків	47%	51%	34%

З представлених даних ми можемо зробити висновок про те, що в трьох групах сімей на першому місці знаходяться такі цінності як емоційні прояви

взаємостосунків. Це свідчить про те, що в будь-якій ситуації залишаються важливими довіра, підтримка, взаємодопомога, кохання, вміння йти на компроміс. В більшості випадків дані цінності можуть уособлювати в собі бажані стратегії вирішення конфліктів.

Також, важливими цінностями в обох групах (1 та 20 рік сімейного життя) є особистісна реалізація. Це можна пояснити тим, що члени подружжя прагнуть до особистісного розвитку та самореалізації. Можливо, саме відсутність спільних інтересів та хобі, а отже і менше спільно проведеного часу призводить до виникнення конфліктів та суперечок. Цікаво, що в сім'ях з подружнім стажем 7 років такі цінності є найменш актуальними. Можливо, це пов'язано з тим, що на відміну від інших двох груп досліджуваним з даної групи не вистачає часу через виховання та догляд за дітьми.

Не менш важливими для всіх груп є родинні цінності. Оскільки взаємостосунки з батьками, дітьми, родичами є визначальними завжди і сім'ї цілком від них залежать. Неправильна побудова стосунків з ними завжди призводить до виникнення конфліктних стосунків.

Не останнє місце займають і матеріальні цінності. Звідси можна зробити висновок, що матеріальне становище не завжди є стабільним і не завжди в сім'ї визначені пріоритети по заробітку та вкладанню коштів. Дуже часто спочатку молоді сім'ї матеріально залежні від батьків, а згодом діти мають допомагати власним батькам. Нерідко відсутність власного житла, як на перших, так і на подальших роках сімейного життя призводить до конфліктів.

В ході дослідження поняття, які оцінювалися задавалися на основі найбільш часто вживаних в ході дослідження асоціацій на слово стимул «сімейні цінності». Всього виокремлено по 10 понять для кожної групи сімей. Близькість семантичних об'єктів була виявлена за допомогою методу багатомірного шкалювання.

На основі аналізу отриманих даних ми можемо зробити висновок про те, що у свідомості подружніх пар із сімейним стажем 1 рік найбільш

близькими до поняття сімейні цінності виявилися такі цінності, як: кохання, довіра, матеріальне забезпечення, стабільна робота, відповідальність та терпіння.

Ці дані можуть свідчити про те, що «кохання» та «довіра» у свідомості подружніх пар є близькими, оскільки емоційні стосунки для більшості молодих сімей є запорукою успішного та міцного шлюбу; поняття «матеріальне забезпечення» та «стабільна робота» є семантично близькими, оскільки матеріальне становище молодого подружжя дуже часто є нестабільним, а стабільна робота є одним із важливих факторів забезпечення матеріальної стабільності. Поняття «відповідальність» та «терпіння» також є близькими, оскільки уособлюють в собі ті якості, які забезпечують благополучність стосунків.

У свідомості подружніх пар із сімейним стажем 7 років найбільш близькими до поняття сімейні цінності є здоров'я сім'ї та сімейний добробут, взаємодопомога та вміння знаходити компроміс.

Близькість цих понять можна пояснити тим, що здоров'я сім'ї та сімейний добробут є нерозривно пов'язаними, та першочергово значимими, оскільки є невід'ємною складовою щасливої сім'ї. Що стосується взаємодопомоги та вміння знаходити компроміс, то це є ті цінності, які є бажаними в будь-якій сім'ї і, які зберігають гармонію у стосунках на довгі роки.

У свідомості подружніх пар із сімейним стажем 20 років найбільш близькими до поняття сімейні цінності виявилися наступні: діти, здоров'я, повага від людей, визнання.

Близькість цих понять говорить про те, що «діти» та «здоров'я» на будь-якому етапі життя залишаються важливою складовою, яка забезпечує безтурботність та комфорт усіх членів сім'ї. Що стосується «визнання» та «поваги від людей», то це підтверджує той факт, що на даному етапі існування сім'ї пріоритетною залишається особистісна реалізація та самореалізація.

3.2. Взаємозв'язок ціннісних суперечностей та сімейних конфліктів подружжя

Починаючи роботу над нашим дослідженням, ми ставили собі за мету з'ясувати чи існує зв'язок між ціннісною сферою подружжя та сімейними конфліктами та чи є ціннісні суперечності чинником виникнення сімейних конфліктів.

В ході нашого дослідження було встановлено той факт, що на жодному етапі існування сім'ї та не залежно від ступеня конфліктності не має повного узгодження цінностей подружжя. В усіх трьох групах досліджуваних сімей в залежності від стажу подружнього життя та у конфліктних та безконфліктних сім'ях ступінь узгодженості сімейних цінностей лежить в межах 40 – 50%. Але цінності в цих групах досліджуваних є схожими.

Інший факт, виявлений під час нашого дослідження підтверджує вже раніше проведене дослідження в тому, що уявлення про цінності партнера в сім'ях не збігаються з реальними та не відповідають дійсності. Як ми вже раніше зазначали, кожен з членів подружжя приписує партнеру цінності, які йому зовсім не притаманні. Цей факт можна пояснити тим, що партнери оцінюють один одного через призму певних стереотипів, невірно зроблених або невірно розтлумачених висновків.

Також, спостерігається тенденція переносу власних цінностей на партнера, коли не зазначається жодних інших цінностей, відмінних від своїх. Це свідчить про ігнорування деякими членами подружжя інтересів, захоплень та пріоритетів своїх партнерів, а натомість нав'язування власних.

Для математичного підтвердження зв'язку між ціннісними суперечностями та сімейними конфліктами ми використали коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Аналізуючи отримані в ході математичної обробки дані (показник кореляції) ми можемо зробити висновок про те, що між ціннісними суперечностями та сімейними конфліктами прямого зв'язку не існує. Однак,

це зовсім не означає, що в комплексі з іншими факторами вони не можуть слугувати чинниками виникнення сімейних конфліктів. Питання в тому, як подружжя вирішуватиме цей факт неузгодженості ціннісної системи сім'ї.

Отже, на основі отриманих в ході проведеного магістерського дослідження даних ми можемо зробити висновок про те, що висунута на початку дослідження гіпотеза про те, що у сімей з високим рівнем конфліктності цінності подружжя матимуть суперечливий характер і виступатимуть чинником виникнення конфліктів, тоді як у сімей з низьким рівнем успішності цінності матимуть узгоджений характер; у сімей з подружнім стажем 1 рік поняття сімейні цінності буде пов'язане з матеріальними цінностями та емоційними проявами взаємостосунків; у сімей з подружнім стажем 7 років – з родинними цінностями; у сімей з подружнім стажем 29 років – з особистісною реалізацією як цінністю підтвердилася лише частково.

3.3. Соціально-психологічний тренінг на розвиток цінностей у сім'ї.

3.3.1. Розробка соціально-психологічного тренінгу на розвиток цінностей та подолання сімейних конфліктів.

ВИСНОВКИ

Проведений теоретичний аналіз проблеми взаємозв'язку ціннісних суперечностей та виникнення сімейних конфліктів і результати проведеного дослідження частково підтвердили висунуту на початку дослідження гіпотезу, що дозволило сформулювати загальні висновки.

В ході виконання магістерської роботи нами проаналізовані та систематизовані різноманітні теоретичні підходи до вивчення проблеми виникнення сімейних конфліктів та неузгодженості ціннісної сфери подружжя на різних етапах існування сім'ї. В результаті цього визначено та конкретизовано найважливіші теоретичні положення пов'язані з досліджуваною проблемою, а саме:

1. Для психологічної сумісності подружжя важливе значення має взаємопізнання і взаємоузгодження індивідуальних ціннісних орієнтацій кожного з них, вироблення на їх основі загальносімейних цінностей. При цьому мають значення не тільки схвалення й прийняття загальносімейних цінностей, а й позитивне ставлення кожного з подружжя до ціннісних орієнтацій партнера.

Сімейні цінності – явна (відкрито схвалювана і культивована в колі сім'ї) або неявна характерна для сім'ї сукупність уявлень, яка впливає на вибір родинних цілей, способів організації життєдіяльності і взаємодії.

Сімейні конфлікти – це протиборство між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно направлених мотивів і поглядів.

Розбіжності в системах ціннісних орієнтацій подружжя можуть слугувати підґрунтям для багатьох сімейних конфліктів, зокрема таких, як конфлікт сімейних ролей, боротьба за лідерство в сім'ї, конфлікт як засіб зняття напруження, конфлікт як захист власного «Я».

Конфліктна ситуація у сфері ціннісних орієнтацій, що перешкоджає створенню взаємоприйнятної системи сімейних цінностей ширшого обсягу, ніж індивідуальні, унеможлиблює інтеграцію родини, а отже й виконання нею своїх обов'язків, створює небезпеку для її існування. Викликаючи

напруження в сімейних стосунках, конфлікти ціннісних орієнтацій дезінтегрують родину.

2. Відповідно до теоретичного аналізу були підібрані найбільш доцільні методи дослідження ціннісних суперечностей як чинника виникнення сімейних конфліктів. Методологія дослідження включає методику «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман), що має на меті визначення рівня конфліктності сім'ї, а також визначення тих сфер взаємодії подружжя в яких найчастіше виникають конфлікти та дослідження ціннісної сфери подружжя.

3. В результаті проведеного дослідження встановлено, що цінності подружжя в певній мірі співпадають, однак уявлення про цінності партнера не збігаються з реальними.

4. Проведене дослідження лише частково підтвердило висунуту гіпотезу про те, що у сімей з високим рівнем конфліктності цінності подружжя матимуть суперечливий характер і виступатимуть чинником виникнення конфліктів, тоді як у сімей з низьким рівнем успішності цінності матимуть узгоджений характер; у сімей з подружнім стажем 1 рік поняття сімейні цінності буде пов'язане з матеріальними цінностями та емоційними проявами взаємостосунків; у сімей з подружнім стажем 7 років – з родинними цінностями; у сімей з подружнім стажем 29 років – з особистісною реалізацією як цінністю підтвердилася лише частково.

Тобто, в усіх групах досліджуваних сімей спостерігається узгодженість ціннісних орієнтацій, однак уявлення про цінності партнера не збігаються з реальними. Мається на увазі той факт, що кожен з подружжя приписує партнеру цінності, які йому зовсім не притаманні. Також спостерігається приписування партнеру власних цінностей.

Наголосимо, що неузгодженість цінностей безперечно впливає на формування молоді сім'ї, адже розбіжності в системі індивідуальних цінностей породжують собою ряд конфліктів та призводять до погіршення міжособистісних стосунків в сім'ї.

Тому даній проблемі слід приділити особливе значення і отриманні дані слід використати в професійній діяльності психолога в практиці консультування осіб, які одружуються (з метою прогнозування ціннісної сумісності), та сімей з метою запобігання дезадаптації. Також описані дані можуть бути застосовані в роботі з кризовими сім'ями та в роботі з профілактики розлучень.

Опираючись на ці дані в ході магістерської роботи ми розробили тренінг, який може бути використаний при роботі з сім'ями з метою подолання сімейних конфліктів та формування схожої системи цінностей у сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Алешина Ю. Е. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. – 208 с.
2. Андреева Т. В. Семейная психология: Учебное пособие. / Андреева Т. В. – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.
3. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология: Учебн. для ВУЗов. / Анцупов А. Я., Шипилов А. И. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2004.
4. Асадуллина Ф.Г. Ценностные ориентации мужчин и женщин как факторы морального выбора / Ф.Г. Асадуллина, Д.В. Малютин // Психологический журнал. – 2008. – Т. 29, №6. – С. 48-55.
5. Битуева А. В. Особенности структурного строения ценностных ориентаций / Битуева А. В. // Теоретический журнал «CREDO NEW». – 2000. – № 3 (<http://credonew.ru/content/view/184/52/> 18.01.2010 14:11).
6. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия: Краткий лекционный курс. / Варга А. Я. – СПб.: Речь, 2001. – 144 с.
7. Волкова А. Н., Трапезникова Т. М. Методические проблемы диагностики супружеских отношений / Волкова А. Н., Трапезникова Т. М. // Вопросы психологии. – 1985. – № 5 – С. 110-116.
8. Галичанська А. Психологічний клімат молоді сім'ї / Галичанська А. // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 116-123.
9. Гришина Н.В. Психология конфликта. 2-е изд. / Гришина Н.В – СПб.: Питер, 2008. – 544 с.
10. Гурко Т. А. Влияние добрачного поведения на стабильность молодой семьи / Гурко Т. А // Социологические исследования. – 1982. – № 2. – С. 88-93.

11. Давидюк Н. Типові причини формування конфліктних взаємин у подружній діаді. / Давидюк Н. // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С. 29-33.
12. Елизаров А. Н. Роль духовних цінностей орієнтацій в процесі інтеграції сім'ї / Елизаров А. Н. // Вестник Московського університету. – Серія 14. Психологія. – 1997. – №3. – С. 59 – 67.
13. Емельянов С.М. Практикум по конфліктології: Учеб. пос. / Емельянов С.М – СПб.: Питер. – 2004.
14. Калмыкова Е. С. Психологічні проблеми перших років шлюбного життя / Калмыкова Е. С. // Вопросы психологии. – 1983. – № 3. – С. 83-89.
15. Квятковский Д. О. Гуманістическі цінності і ідеали в системі цінностей орієнтацій української молоді / Квятковский Д. О. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 2. – С. 226-232.
16. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості // Л.О Коберник // Наука і освіта // Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. – Одеса. – 2008. – № 4-5. – С. 28-33.
17. Ковалев С.В. Психологія сучасної сім'ї / Ковалев С.В. М.: Просвещение, 1988. – 185 с.
18. Ковальова Л. Психологічні аспекти подружніх конфліктів. Матеріали студентської наукової конференції, присвяченої 170-річчю з дня народження Ю. Федьковича (12-13 травня 2004) / Ковальова Л. – Чернівці, 2004. – С. 143-144.
19. Кратохвил С. Психотерапія сімейно-сексуальних дисгармоній / Пер. з чеського / Кратохвил С. – М.: Медицина, 1991. – 275 с.

20. Кузнецова Ю. Н. Влияние ценностных приоритетов личности на содержание принимаемых ею решений / Кузнецова Ю. Н. // СЭТС/Социально-экономические и технические системы: исследование, проектирование, организация. – 2006. – № 6. – С. 9-10.
21. Куц В. А. Социально-психологические различия между мужчинами и женщинами в ценностно-мотивационных аспектах становления брачных отношений: Автореф. дис.. канд. психол. наук / Куц В. А. – Л., 1978.
22. Левкович В., Зуськова О. Методика диагностики супружеских отношений / Левкович В., Зуськова О. // Вопросы психологии. – 1987. – № 4. – С. 128–134.
23. Левкович В.П., Зуськова О.Э. Социально-психологический подход к изучению супружеских конфликтов / Левкович В.П., Зуськова О.Э. // Психологический журнал. – 1985. – Т. 6. – №3.
24. Лобанова А. С., Чутова Н. П. Ценностные ориентации: концептуализация понятия в контексте социальных изменений / Лобанова А. С., Чутова Н. П. // Грані. – 2009. – № 3 (65). – С. 89-93.
25. Мірошніченко О. А. Формування у сучасної молоді соціально-значущих ідеалів і ціннісних орієнтацій / Мірошніченко О. А. // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2000. – Вип. 6. – С. 69–72.
26. Мосвичева Н. Л. Мотивация вступления в брак и внутрисемейные ценности современной молодежи / Мосвичева Н. Л. // Молодежь в условиях соц.-экон. реформ. Мат. междун. науч.-практ. конференции. Изд-во Московского гос. ун-та, 1995. – Вып. 1. – С. 104 – 105.

27. Музика О.Л. Курсові роботи з психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Музика О.Л. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – 104 с.
28. Музика О.Л. Ціннісна підтримка як теоретична та прикладна проблема/ Музика О.Л. // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України «Актуальні проблеми психології» у 12 томах / За ред. В.О. Моляко. – Т.12. – Вип. 8. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 177-188.
29. Мушкевич М. І. Психологічні особливості впливу батьківської сім'ї на молоде подружжя: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Мушкевич М. І. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2002. – 20 с.
30. Навайтис Г. А. Опыт психологического консультирования супружеских конфликтов / Навайтис Г. А. // Психологический журнал. – 1983. – Т.4, №3.
31. Обозов М. М., Обозова А. М. Факторы устойчивости брака / Обозов М. М., Обозова А. М. // Семья и личность. – М., 1981. – С. 44-49.
32. Олейник Ю. Н. Исследование уровней совместимости в молодой семье / Олейник Ю. Н. // Психологический журнал. – 1986. – Т. 7. – № 2. – С. 59-68.
33. Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. Психология семейных кризисов / Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. / Издательство: Речь, 2006. – 260 с.
34. Омельченко Л. М. Подружній конфлікт у молодій сім'ї: Методичний посібник / Омельченко Л. М. – К.: Науковий світ, 2006. – 49 с.

35. Паниотто В. И. Формирование ценностных ориентаций в процессе межличностного общения / Паниотто В. И. // Социологические исследования. – 2004. – № 3. – С. 108-112.
36. Пірен М.І. Конфліктологія: Підручник / М.І. Пірен. – Київ: МАУП, 2003. – 360 с.
37. Подлесный М. Н. Ценности личности: современные дискуссии и представления / Подлесный М. Н. // Вісник Дніпропетровського університету. – 2001. – Вип. 8. – С. 69-72.
38. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / За ред. Е. Г. Силаевой. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – С. 3-49.
39. Райгородский Д. Я. Психология семьи. (Серия «Психология семейных отношений»). Учебное пособие для факультетов психологии, социологии, экономики, и журналистики / Райгородский Д. Я. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2007. – 752 с.
40. Семчук В. П. Психологічні особливості розвитку та становлення подружніх взаємин у молодій сім'ї / Семчук В. П. // Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного унів-ту. Серія: Психологічні науки. – Вип. 6. – К.: КиМУ, 2005. – С. 133-141.
41. Смехов В.А. Опыт психологической диагностики и коррекции конфликтного общения в семье / Смехов В.А. // Вопросы психологии. – №4. – 1985. – С. 34.
42. Сысенко В. А. Супружеские конфликты / Сысенко В. А. – М.: Мысль, 1989. – 173с.
43. Токмакова М.А. Методология исследования соотношения семейных и внесемейных ценностных ориентации. Автореферат дис. канд. социол. наук / Токмакова М.А. – М., 1999. – 30 с.

44. Трапезникова Т. М. Определение согласованности семейных ценностей и ролевых установок в брачной паре / Трапезникова Т. М. // Практикум с общей, экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. А. А. Кримова, С. А. Манчева. – СПб.: Санкт-Петербург, 2000. – 486 с.
45. Федоренко Р. П. Психологічні особливості перебігу сімейної кризи у молодого подружжя: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Федоренко Р. П. / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 1999. – 21 с.
46. Харчев А. Г., Мацковский М. С. Современная семья и ее проблемы / Харчев А. Г., Мацковский М. С. – М., 1982. – 217 с.
47. Херсонський Б.Г., Дворяк С.В. Психология и психопрофилактика семейных конфликтов / Херсонський Б.Г., Дворяк С.В. – К.: Здоров'я, 1991. – 199 с.
48. Хлопоніна Н. Є. Вплив рольових очікувань подружжя на характер сімейного спілкування / Хлопоніна Н. Є. // Актуальні проблеми психології. Том 3: Консультативна психологія і психотерапія: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д., Кісарчук З. Г. – К.: Міленіум, 2003. – Вип.2. – С. 132-137.
49. Цимбал К. Д. Еволюція поглядів на цінності у західних науках про суспільство / Цимбал К. Д. // Нова парадигма. – 2009. – Випуск 84. – С. 174-185.
50. Черников А.В. Генограмма и категории анализа семейной жизни / Черников А.В. // Психологическая консультация. – 1997. – Вип. 1.
51. Шейнов В.П. Конфликты в нашей жизни и их разрешение / Шейнов В.П. – Мн.: Амалфея. – 1996. – 280 с.

52. Шнейдер А. Б. Психология семейных отношений: Курс лекций / Шнейдер А. Б. – М.: Апрель-Пресс, 2000. – 512 с. – (Сер. «Кафедра психологии»).
53. Floyd H. H. Values assessment-comparison (VAC): A family therapy Technique / Floyd H. H. // Family Therapy. – 1982. – IX (3). – С. 280-288.